

МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАУКОВИЙ ВІСНИК
МІЖНАРОДНОГО
ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія:
ФІЛОЛОГІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 53 том 1

Видавничий дім
«Гельветика»
2022

Збірник включено до категорії «Б» Переліку наукових фахових видань України зі спеціальності 035 «Філологія» на підставі Наказу Міністерства освіти і науки України № 1471 від 26.11.2020 р. (додаток 3).

Видання включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus International (Республіка Польща)

Серію засновано у 2010 р.

Засновник – Міжнародний гуманітарний університет

Друкується за рішенням Вченої ради Міжнародного гуманітарного університету
протокол 6 від 24.01.2022 р.

Видавнича рада:

С.В. Ківалов, акад. АПН і НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – голова ради; **А.Ф. Крижановський**, член-кореспондент НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – заступник голови ради; **М.П. Коваленко**, д-р фіз.-мат. наук, проф.; **С.А. Андронаті**, акад. НАН України; **О.М. Головченко**, д-р екон. наук, проф.; **М.З. Згуровський**, акад. НАН України, д-р техн. наук, проф.; **В.А. Кухаренко**, д-р філол. наук, проф.; **Г.П. Пекліна**, д. мед. наук, проф.; **О.В. Токарєв**, Засл. діяч мистецтв України.

Головні редактори серії: доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри іноземних мов професійного спілкування **В.Я. Мізецька**, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри прикладної лінгвістики **М.В. Мамич**.

Редакційна колегія серії «Філологія»:

С.В. Голик, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»; **І.І. Дмитрів**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури та теорії літератури, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка; **М.І. Зубов**, доктор філологічних наук, професор кафедри германських та східних мов, Міжнародний гуманітарний університет; **А.А. Кісельова**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики, Національний університет «Одеська юридична академія»; **А.П. Ладиненко**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов № 2, Національний університет «Одеська юридична академія»; **Г.В. Савчук**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу та мовознавства, Міжнародний гуманітарний університет; **Ю.О. Томчаковська**, кандидат філологічних наук, доцент, в.о. зав. кафедри іноземних мов № 2, Національний університет «Одеська юридична академія»; **О.В. Шевченко-Бігенська**, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов № 1, Національний університет «Одеська юридична академія»; **О.К. Гадамський**, доктор філологічних наук, доктор габлітований гуманітарних наук в області мовознавства (Варшавський університет), професор, завідувач кафедри білоруських та українських досліджень, Інститут славістики, Опольський університет (Ополе, Польща).

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Повне або часткове передрукування матеріалів, виданих у збірнику
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету»,
допускається лише з письмового дозволу редакції.

При передрукуванні матеріалів посилання на
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету» обов'язкове.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 16819-5491Р від 10.06.2010

Адреса редакції:

Міжнародний гуманітарний університет, офіс 502,
вул. Фонтанська дорога, 33, м. Одеса, 65009, Україна,
тел. (+38) 099-547-85-90, www.vestnik-philology.mgu.od.ua

© Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.

Серія: «Філологія», 2022

© Міжнародний гуманітарний університет, 2022

ЗМІСТ

МОВОЗНАВСТВО

<i>Abramicheva O. M.</i> JOHNSONISM AS A LINGUISTIC PHENOMENON: PROFESSIONAL DISCURSIVE PERSONALITY OF BORIS JOHNSON.....	4
<i>Башук Н. П.</i> ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ БОГ/GOTT В УКРАЇНСЬКІЙ ТА НІМЕЦЬКІЙ МОВНИХ КАРТИНАХ СВІТУ.....	11
<i>Bilyanina V., Kurianinova A.</i> WORD-PALINDROMES AS A MANIFESTATION OF SUPRANATIONAL MENTALITY: ON THE EXAMPLE OF ENGLISH AND CHINESE LANGUAGES.....	15
<i>Богущий В. М., Лопутько О. А.</i> ОСОБЛИВОСТІ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО ПОГЛЯДУ НА ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕКСТІВ.....	20
<i>Бречак О. О.</i> СУЧАСНА АНГЛІЙСЬКОМОВНА РЕКЛАМА З ОГЛЯДУ НА ГІПОТЕЗУ ОПТИМАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОСТІ.....	25
<i>Венгринович А. А.</i> ПРИКМЕТНИКИ РІЗНОЇ МОРФОЛОГІЧНОЇ БУДОВИ ТА КІЛЬКІСТЬ СІНОНІМІВ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ “DUDEN. SINN- UND SACHVERWANDTE WÖRTER. SYNONYMWÖRTERBUCH DER DEUTSCHEN SPRACHE”).....	29
<i>Гарбар І. В., Гарбар А. І.</i> СИНТАКСИЧНІ АНОРМАТИВИ У ФАХОВОМУ МОВЛЕННІ.....	33
<i>Григорян Н. Р., Дьоміна Н. Ю.</i> МЕЛОДИЧНИЙ ПОРТРЕТ ПЕРЕКОНУВАННЯ В АРГУМЕНТАТИВНИХ ДІАЛОГІЧНИХ ЄДНОСТЯХ.....	37
<i>Гродський І. Я.</i> ЛИЦАРСЬКИЙ РОМАН – ВТІЛЕННЯ СЕРЕДНЬОВІЧНОГО ЕТИКЕТУ ТА ІДЕАЛУ.....	41
<i>Дзюбак Н. М.</i> НАЗВИ ОСІБ ЗА ГАЛУЗЯМИ НАУКИ В УКРАЇНІ: ЕТИМОЛОГІЧНИЙ, СЛОВОТВІРНИЙ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТИ.....	45
<i>Євдокимова І. О., Савілова Л. В., Хапіна О. В.</i> МОВЛЕННЄВА МАСКА КОМАНДИРА В УСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ВІЙСЬКОВОМУ ДИСКУРСІ.....	50
<i>Зевако В. І.</i> ПРО УКРАЇНСЬКО-БІЛОРУСЬКІ МЕЖМОВНІ ЗВ'ЯЗКИ У ЧАСТИНІ СХІДНОПОЛІСЬКИХ ГОВОРІВ (СПРОБА ЕТИМОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ).....	54
<i>Знанецька О. М., Цветасєва О. В.</i> ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ «ПАНДЕМІЧНОГО» СЛОВОТВОРЕННЯ.....	58
<i>Ігнатюля А. А., Данченко О. Б., Шипович М. В.</i> ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ЗАСАД УСКЛАДНЕННЯ ТА УСКЛАДНЮЮЧИХ КОМПОНЕНТІВ ПРОСТОГО РЕЧЕННЯ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ.....	61
<i>Камішова Т. М.</i> ГАСТРОНІМІЧНИЙ КОД В ПАРЕМІЙНОМУ ФОНДІ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ.....	65
<i>Каракевич Р. О.</i> ФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ МЕТАФОРІЧНИХ ПРИНЦИПІВ У ЗІСТАВНОМУ АНАЛІЗІ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ НІМЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ).....	69
<i>Козубська І. Г., Борковська І. П., Духаніна Н. М.</i> ДЕФІНІЦІЯ В СУЧАСНИХ АНГЛІЙСЬКИХ НАУКОВИХ ТЕКСТАХ ГАЛУЗІ БІОМЕДИЧНОЇ ІНЖЕНЕРІЇ.....	73

<i>Крижанівська Г. Т.</i> БЛОГ ЯК ЖАНР ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЇ	77
<i>Кришко А. Ю., Філіптович Т. М., Ставчук Н. В.</i> ПСИХОЛОГІЧНИЙ НАПРЯМ У ВІТЧИЗНЯНОМУ МОВОЗНАВСТВІ	81
<i>Круть О. В.</i> СКЛАДНІ (СКЛАДНОПОХІДНІ) ІМЕННИКИ НА ПОЗНАЧЕННЯ АГРЕСІЇ: СЛОВОТВІРНИЙ АСПЕКТ	86
<i>Кузнєцова І. В.</i> ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ ВЕРСТАТОБУДУВАННЯ	90
<i>Левченко Т. М.</i> СУБСТАНДАРТНІ ЛЕКСЕМИ ТЕМАТИЧНОЇ ГРУПИ «ПСИХІЧНІ І ФІЗИЧНІ СТАНИ ЛЮДИНИ» У МОВІ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ	95
<i>Лихошерстова М. Ю., Образцова Т. В.</i> ДІАХРОНІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ ЧАСУ В АРАБСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ	99
<i>Maslova S. B., Lesnevska K. V.</i> THE ESSENTIAL PROPOSITIONAL CODES OF THE ENGLISH-LANGUAGE DISCOURSE	104
<i>Мельник Н. І.</i> КОНЦЕПТ «НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ» У СУЧАСНИХ ФІЛОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ТА ВІТЧИЗНЯНИХ ДОСЛІДНИКІВ	111
<i>Мизин Т. О.</i> СТРУКТУРНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТЕРМІНІВ СФЕРИ ТУРИЗМУ	116
<i>Mintsys E. Ye., Kulchytska O. O.</i> DIMINUTIVES IN REPRESENTATIVE SPEECH ACTS IN ENGLISH PROSE LITERATURE FOR CHILDREN AND YOUNG ADOLESCENTS	120
<i>Мірошник С. О., Попадюк С. С.</i> АНГЛІЙСЬКІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В ІСПАНСЬКІЙ МОВІ	124
<i>Місягіна І. М.</i> РІВНІ ІНТЕРАКТИВНОЇ МОДЕЛІ СИТУАЦІЇ УХИЛЬНОСТІ	128
<i>Назаревич Л. Т., Мацюк Г. Р.</i> МОЛОДІЖНИЙ СЛЕНГ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ І СФЕРА ВИКОРИСТАННЯ	132
<i>Павлик Н. В.</i> ЗВУКОВА ОРГАНІЗАЦІЯ ТЕКСТУ ЯК СПОСІБ ЕМОЦІЙНОГО ВПЛИВУ В ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ	136
<i>Паславська А. Й.</i> НЕВЕРБАЛЬНА СФЕРА ДІЇ ЗАПЕРЕЧЕННЯ: МІЖКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ	140
<i>П'єцух О. І.</i> ПРОПОЗИЦІЙНИЙ ТА АКсіОЛОГІЧНИЙ ПЛАН МОВНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ ЕКОНОМІКА СПОЛУЧЕНОГО КОРОЛІВСТВА В БРИТАНСЬКИХ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ДЕБАТАХ	144
<i>Потапова О. В., Тимошук О. О., Бабай Л. В.</i> ВИКОРИСТАННЯ ЕВФЕМІЗМІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ У НОМІНАЦІЯХ НИЗЬКОКВАЛІФІКОВАНИХ ПРОФЕСІЙ	148
<i>Романова І. В., Крехно Т. І., Жукова А. І.</i> ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ ДОМІВКА В ГОВІРКАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ СЛОБОЖАНЩИНИ (КУП'ЯНЩИНИ) ТА БОЙКІВЩИНИ	152
<i>Skichko A.</i> PUBLIC DISCOURSE FROM THE PERSPECTIVE OF CRITICAL DISCOURSE ANALYSIS	156

Кришко А. Ю.,*кандидат педагогічних наук,**старший викладач кафедри теорії та практики іноземних мов**Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини***Філіппович Т. М.,***викладач кафедри теорії та практики іноземних мов**Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини***Ставчук Н. В.,***викладач кафедри теорії та практики іноземних мов**Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*

ПСИХОЛОГІЧНИЙ НАПРЯМ У ВІТЧИЗНЯНОМУ МОВОЗНАВСТВІ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню шляхів розвитку психологічного напрямку в українському мовознавстві.

У мовознавчій науці другої половини XIX – початку XX ст. психологізм стає панівним методологічним принципом, ґрунтуючись на якому, Олександр Потебня створив власну лінгвопсихологічну концепцію, що значно відрізняється від будь-якої психологічної концепції XIX ст. Українського вченого вважають засновником психологічного напрямку у вітчизняному мовознавстві. Його концепція не тільки стала засадничою в науковій діяльності Харківської лінгвістичної школи, а й визначила провідні шляхи розвитку мовознавства в Україні.

У статті наведено теоретичне узагальнення і новий підхід до вирішення важливого й актуального завдання, що полягає у дослідженні особливостей становлення та розвитку психологічного напрямку у вітчизняному мовознавстві, виявленні лінгвофілософських ідей О. Потебні, які мали продовження в українському мовознавстві та педагогіці, та розкритті особливостей їх впливу на відродження національних інтенцій в Україні.

З'ясовано, що головна проблема мовної освіти в Україні означеного періоду пов'язана з питанням двомовності й навчанням у школі рідною мовою. У цьому контексті О. Потебня формулює проблему лінгвоциду як асимілятивного процесу, при цьому вчений вважає, що деградація є обов'язковою, оскільки вона охоплює і народ-асимілятор. Вчений обґрунтовує, що асиміляція мов у процесі денационалізації підриває етичні й естетичні підвалини культури людства, порушуючи естетичні та моральні закони.

Виявлено, що О. Потебня розглядає необхідність навчання в школі рідною мовою та поетапного оволодіння рідною словесністю, а вже потім іноземними мовами, з одного боку, як проблему педагогічної психології, а з другого – як проблему етнічної психології народів, насамперед пов'язану з дегенеративним процесом денационалізації, результатами якого є уніфікація світової культури (як позбавлення різноманітності й оригінальності її форм і змісту), а також морально-естетична й інтелектуальна деградація людства загалом. Цю думку О. Потебня обґрунтовує з позиції когнітивної психології й когнітивної лінгвістики, розвиваючи ідею Вільгельма фон Гумбольдта про мову як орган думки в аспекті власної концепції мови як інструменту пізнання світу.

Ключові слова: психологічний напрям, мовознавство, мовна освіта, денационалізація, психолінгвістична концепція.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. У мовознавчій науці другої половини XIX – початку XX ст. психологізм стає панівним методологічним принципом, ґрунтуючись на якому, Олександр Потебня створив власну лінгвопсихологічну концепцію, що значно відрізняється від будь-якої психологічної концепції XIX ст. Українського вченого вважають засновником психологічного напрямку у вітчизняному мовознавстві. Його концепція не тільки стала засадничою в науковій діяльності Харківської лінгвістичної школи, а й визначила провідні шляхи розвитку мовознавства, адже науково-дослідна діяльність О. Потебні охоплювала немалу кількість галузей, зокрема, він розробляв філософію мови й мистецтва, теорію походження та розвитку мови, проблему мислення та пізнання, питання взаємодії мови й мислення, питання мови й нації, питання наголосу, історію граматики, синтаксис, фонетику й фонологію, семасіологію, поетику, історію літератури, діалектологію, теорію мовних запозичень, теорію мовних актів і прагматику, займався фольклором і етнографією, сформулював принципи етимологічних досліджень, займався художнім перекладом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Обрана нами тема наукової статті зумовлена кількома магістральними напрямками наукових досліджень у галузі мовознавства. По-перше, це праці, в яких порушується питання рецепції ідейної спадщини європейських вчених українськими філологами О. Потебнею, П. Житецьким і Д. Овсянико-Куликовським (Ф. Бацевич [1; 2], М. Безлепкін [3], В. Виноградов [4], Л. Грицик [5], І. Зірко [6], Т. Івасишина [7], М. Ісаєва [8], Т. Кияк [9], І. Савченко [10], В. Франчук [11] та ін.); по-друге, це блок досліджень, де підіймаються проблеми становлення мовної освіти на теренах Галичини й Наддніпрянщини та формування україністики як науки (С. Бевзенко [12], В. Глушенко [13], М. Ломацький [14], О. Лотоцький [15], Ф. Савченко [16], Л. Шологон [17] та ін.); по-третє, це сучасні праці, в яких розглядаються проблеми мов-

ної освіти (О. Білецький [18], Т. Боднарчук [19], М. Жовтобрюх [20], Т. Ковалевська [21], Л. Мамчур [22] та ін.).

Спробу розглянути, хоча і гранично коротко, філософські погляди О. Потебні було зроблено в монографії М. Безлепкіна [3], що презентує філософські погляди вітчизняних мислителів на феномен мови в контексті становлення лінгвофілософії, а також у дисертаційному дослідженні А. Колодної [23], присвяченому світоглядній концепції українського вченого. Праця М. Безлепкіна має оглядовий характер, дисертація А. Колодної більше прив'язана до лінгвістичного вчення мислителя і тому не дає повного уявлення про О. Потебню як про філософа. Дослідження філософських ідей О. Потебні та їх систематизацію в загальнофілософському контексті здійснює у своїй роботі І. Хайруллін [24]. Філософським поглядам О. Потебні присвячено монографію українського дослідника Ю. Вільчинського [25], дисертаційне дослідження М. Скорик [26], присвячене безпосередньо філософії мови.

Останнім часом з'явився ряд цікавих для нашого дослідження праць з різних галузей філології: О. Акульшин [27], Т. Ахутіна [28], М. Дмитрієв [29], М. Дружинець [30], О. Яковлева [31] та ін.

Формування мети статті. Мета дослідження – розглянути шляхи розвитку психологічного напрямку у вітчизняному мовознавстві, виявити лінгвофілософські ідеї О. Потебні, які мали продовження в українському мовознавстві ХХ ст., та розкрити особливості їх впливу на відродження національних інтенцій і розвиток українознавства.

Відповідно до теми та мети визначено такі завдання: здійснити історіографічний огляд проблеми; окреслити основні напрями психологізму в слов'янському мовознавстві; уточнити зміст психолінгвістичної концепції О. Потебні; виявити актуальні для українського етносу ідеї О. Потебні й визначити особливості їх впливу на розвиток українського мовознавства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Одним із тих, на кого наукові розвідки О. Потебні справили сильне враження й стали школою для навчання у сфері фольклористичних студій, був Іван Франко. Він писав: «Талант проф. Потебні – поперед усього талант незвичайно тонкого аналітика. Розбирає він кожну пісню на найпростіші складові часті або мотиви та на найпростіші форми поетичні, слідить за кожною відмінною формою, за кожною комплікацією, кожним переміщенням або занідінням первісного мотиву, послуговуючися при тім величезним порівнюючим матеріалом, якого достарчають йому збірники етнографічні всіх племен слов'янських, між котрими він обертається як у себе дома» [32, с. 189].

Зазначимо, що майже половина наукового доробку О. Потебні присвячена фольклору та міфології, адже намагаючись зрозуміти проблеми мови, її творчі механізми й творчий потенціал, він занурюється у глибинні мовні пласти етносу. Ця частина спадщини мислителя являє собою порівняльно-історичні дослідження обрядів, вірувань, відтворення релігійно-поетичного світосприйняття давніх слов'ян і споріднених з ними народів; фольклорно-етнографічний матеріал учений використовує як основу для міфологічних реконструкцій. М. Дмитренко зазначає, що формування фольклористичної концепції О. Потебні відбувалося під впливом різних чинників, проте дослідник упевнений: «В основі глибинного зацікавлення творчістю народу, безперечно, лежить фактор етнічної самоі-

дентифікації, усвідомлення себе українцем за родом, кров'ю, менталітетом, устремліннями» [33]. При цьому вкажемо, що теорія міфу й фольклористична концепція О. Потебні мали під собою серйозне лінгвофілософське підґрунтя. Наслідуючи В. фон Гумбольдта, мову він розглядає не лише як орган, який утворює думку, але і як витвір «народного духу», що ним зумовлено своєрідність світосприймання й світогляду кожного народу та унікальність його культури. Проте О. Потебня йде далі – на ґрунті основоположних засад гумбольдтівської філософії мови український мислитель ставить проблему історичної еволюції форм і засобів вираження людської думки. Він формулює концепцію, згідно з якою міфологічній свідомості (що у її просторі існує народна культура) притаманна недиференційована єдність образних і поняттєвих сторін мови. На сучасному рівні людської свідомості відбулося розчленування на абстрактно-поняттєвий (науково-філософський) і асоціативно-образний (художньо-творчий) типи мислення, що їх архетипи можна знайти в міфах і в різних жанрах усної народної творчості, які стосовно мови виступають похідними моделювальними системами. Цим зумовлена увага вченого до етнографічних скарбниць словесної творчості. Фундаментальні положення теорії міфу й фольклористичної концепції Потебні розроблено в працях, що вийшли за життя дослідника: «Про деякі символи в слов'янській народній поезії» (1860), «Думка і мова» (1862), «Про міфічне значення деяких обрядів та повір'їв» (1865), «Про Долю та споріднених із нею істот» (1867), «Про купальські вогні та споріднені з ними уявлення» (1867), рецензія на «Народні пісні Галицької та Угорської Русі, зібрані Я. Ф. Головацьким» (1880), «Пояснення малоруських і споріднених народних пісень» (т. 1883, т. 1887). Решту було опубліковано після смерті вченого: «Із лекцій з теорії словесності: Байка. Прислів'я. Приказка» (1894), «З нотаток з теорії словесності» (1905). Як зазначає Ф. Широкоград, у працях О. Потебні 60-х років, як і в тотожних за тематикою дослідженнях його вчителя П. Лавровського, зароджувалася така галузь слов'янознавства, як етнолінгвістика, формувалася теорія міфу [34, с. 4].

Маємо сказати, що названі праці стали основою для російської філософії мови ХІХ ст., теоретично обґрунтованою класичною німецькою філософією ідеалізму Ф. Шеллінга, Е. Канта, Г. Гегеля й німецькими мовознавчими концепціями Я. Грімма, Ф. Боппа, В. фон Гумбольдта. Представники її формалістичного та психологічного напрямків, виходячи з гегелівської ідеї розвитку й шеллінгової думки про самоцінність національних культур, сформулювали засади слов'янської лінгвофілософії. Зокрема, слов'янофіли О. Хом'яков і К. Аксаков, а також О. Потебня, за словами М. Безлепкіна, «на початках німецького ідеалізму побудували свого роду феноменологію російського народного духу, об'єктивованого в мові» [35].

Під впливом названих чинників відбувалося не тільки формування кола наукових інтересів О. Потебні як майбутнього науковця, а й сформувалася національна самосвідомість найвидатнішого з українських учених-філологів, на що вказує назва і зміст випускного твору «Перші чотири роки війни Хмельницького» (1856). Потебня пише його, спираючись на українські літописи, народні пісні й інші фольклорні матеріали, до яких звертається як до історичних свідчень, що їх зберегла народна пам'ять.

У контексті психологічних і когнітивних процесів О. Потебня обґрунтовує думку про вагомість літературної мови,

яка, в розумінні вченого, є більш ефективним знаряддям свідомості й засобом ускладнення думки, отже розвитку свідомості людини й пізнавальних можливостей мови, «органом більш дієвої думки» [36, с. 127], ніж мова, яка не має писемності. Він пише: «За своєю більшою об'єктивністю писемність, як знаряддя свідомості, як виховний засіб, створений думкою для самої себе, діє з подвоєною силою в порівнянні з усною мовою. Мисль, вихована досвідом попередніх поколінь, збереженням писемністю в його роздільності та його конечних висновках, ускладнюється й удосконалюється незрівнянно швидше, ніж та думка, яка намагається одним усним переказом, що вельми недосконало зберіг результати попередньої розумової діяльності. Як свідомі думка не можлива без мови, так складніша робота цієї думки не можлива без писемності...» [37, с. 126].

О. Потебня обстоював самостійний розвиток української літературної мови, відмінної від російської, і вважав ганебною й дикою заборону української літератури й мови російським урядом, про це свідчать ті, хто знали вченого особисто. За словами Д. Овсянико-Куликовського, О. Потебня казав, що до заборони української літератури й мови, коли ще можна було писати й друкувати українською, треба було створювати національну школу, тоді б «українська національність на початок 80-х років зміцнилася б настільки, що жодна заборона вже не зупинила б її подальшого розвитку» [37, с. 146].

Як ми звертали увагу, аналізуючи працю «Думка і мова», Потебня науково обґрунтував необхідність поважливого ставлення до народності та її мови «як необхідного і законного явища» [37, с. 71]. У цьому контексті абсолютно логічним і послідовним убачається звернення вченого до питань денационалізації. Денационалізацію О. Потебня розглядає як проблему насамперед педагогічну й лінгвістичну, адже, з одного боку, учений пов'язує її з дотриманням «основного педагогічного правила: не ігнорувати наявних засобів учнів, а використовувати ці засоби й розвивати їх» [38, с. 73], з другого – з ідеєю В. фон Гумбольдта, яку ще ніхто не наважився заперечувати: «жоден народ, не міг би оживити й запліднити чужої мови своїм духом без того, щоб не перетворити цієї мови на іншу» [38, с. 74]. Переконалий у неспростовності гумбольдтівської ідеї, О. Потебня стверджує: «Взагалі денационалізація зводиться до *дурного виховання* (курсив – О. П.), моральної хвороби: до неповного використання наявними засобами сприйняття, засвоєння, впливу, до знесилення енергії думки; до *гідоти спустошення* (курсив наш.) на місці витіснених, але нічим не замінених форм свідомості; до послаблення зв'язку молодих поколінь з дорослими, заміненого лише слабким зв'язком з чужим; до дезорганізації суспільства, розпусти, негідництва. Навіть коли гнобителі доволі близькі до пригноблених, а останні не втрачають майна через насилля й не піддаються рабству в найбрутальніших формах, денационалізація все-таки призводить до економічної й розумової залежності та служить джерелом страждань» [38, с. 73].

Зазначимо, що, описуючи суть процесу денационалізації, учений звертається до біблійного образу «гідоти спустошення» з Книги пророка Даниїла: «І він вернеться, і погодиться з тими, хто покинув святий заповіт. І постануть його війська та й зневажать святиню, твердиню, і спинять сталу жертву, і поставлять гідоту спустошення» (Дан. 11:30–31), щоб підкреслити у такий спосіб аморальну й неприродну сутність цього явища, яке порушує не лише закони моралі, природи, культури, а гли-

бинні онтологічні закони існування світу. Перетворення мови й народу на «етнографічний матеріал» О. Потебня прирівнює до людоджерства, викриваючи антилюдяний і антикультурний зміст денационалізації. При цьому вчений під «гідотою спустошення» розуміє й негативні наслідки асиміляторства для самих асиміляторів, адже наведені ним слова В. фон Гумбольдта він пояснює так: «народність, яка поглинається іншою народністю, вносить у неї зародки розпаду, які діятимуть тим помітніше і швидше, чим численнішою й морально сильнішою й самотнішою є народність, що поглинається» [39, с. 271].

Сучасний український етнолінгвіст Р. Кісь доводить правильність розмислів О. Потебні, стверджуючи, що перехід з однієї мови на іншу часто супроводжується болісним роздвоєнням особистості, навіть «спустошенням свідомості» людини, оскільки йдеться про свого роду дезорганізацію лінгвокультурного світу, втрату ним своєї усталеності й цільності, врешті-решт, про внутрішню духовну підпорядкування людини: розмивання її ідентичності, духовну несвободу, залежність від зовнішніх чинників, які ведуть до занедбання набутих свого попереднього національного світу, кризи самої духовної традиції, розриви в міжпоколінній тягості, креолізацію свідомості [40, с. 153].

У цьому контексті О. Потебня порушує проблему, пов'язану зі глибоким для розвитку як окремого індивіда, так і всього народу навчанням у школі нерідною мовою: «...іномовна школа, чи то буде школа в прямому розумінні, чи то солдатчина, чи то взагалі школа життя, має приготувати зі свідомості учнів різновид палімпсесту, при чому її учні за рівності інших умов будуть відставати від тих, кому в школі не треба було забувати колишнє, а лише вчитися, тобто прикладати шкільні крихти знання та іншого до поза- і до шкільних його запасів. Відомо до якої міри шкідливим до подальших успіхів є зневір'я, породжене усвідомленням навіть оманливої неможливості вирватися з останніх рядів. Для народу, який піддається денационалізації, одна розумова й моральна залежність складає ряд несприятливих умов існування» [38, с. 73]. Отже, проблема денационалізації як наукова тлумачиться О. Потебнею з позицій психологічних і когнітивних, і з такої точки зору висновок ученого є категоричним – денационалізація призводить до розумової деградації людства. При цьому, з огляду на властивості мови, відкриті В. фон Гумбольдтом і висвітлені О. Потебнею під кутом зору когнітивних процесів людської психіки, останній розв'язує проблему денационалізації в аспекті морально-естетичному: «Мова не є тільки певною системою прийомів пізнання, як і пізнання не відмежоване від інших сторін людського життя. Те, що пізнається, діє на нас естетично і морально. Мова є разом шляхом усвідомлення естетичних і моральних ідеалів, і в цьому відношенні відмінність мов є не менш важливою, ніж відносність пізнання» [39, с. 259]. На цій підставі постає думка, що асиміляція мов у процесі денационалізації та їх подальше зникнення не тільки підриває етичні підвалини культури людства, а й порушує естетичні закони, на яких вона ґрунтується.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. Отже, О. Потебня розглядає необхідність навчання в школі рідною мовою та поетапного опановування рідною словесністю, а вже потім іноземними мовами, з одного боку, як проблему педагогічної психології, а з другого – як проблему етнічної психології народів, насамперед пов'язану з дегенеративним процесом денационалізації, результатами якого є уніфікація світової культури

(як позбавлення різноманітності й оригінальності її форм і змісту), а також морально-естетична й інтелектуальна деградація людства загалом. Цю думку О. Потебня обґрунтовує з позиції когнітивної психології й когнітивної лінгвістики, розвиваючи ідею В. фон Гумбольдта про мову як орган думки в аспекті власної концепції мови як інструменту пізнання світу.

Здійснене дослідження не претендує на всебічний розгляд порушеної в ньому проблеми. На тлі останніх подій в нашій державі певні вектори даної розвідки вбачаються вельми назрілими й потребують, на наш погляд, подальшого поглибленого аналізу. Насамперед це стосується питань дегенеративних процесів денационалізації як актуальної проблеми виховання і навчання в Україні.

Література:

- Бацевич Ф. О. О. Потебня і К. Твардовський: спроба порівняння лінгвофілософських концепцій. *О. О. Потебня й актуальні питання мови та культури*. Київ, 2004. С. 128–133.
- Бацевич Ф. Ідеї О. О. Потебня у творчій спадщині Л. С. Виготського. *Наукова спадщина О. О. Потебні в контексті сучасності*: п'ятий міжнародний конгрес україністів, м. Київ, 26–29 серпня 2002 р. Київ, 2005. С. 37–42.
- Безлепкин Н. И. Философия языка в России: К истории русской лингвофилософии. Санкт-Петербург: Искусство, 2002. 272 с.
- Виноградов В. В. История русских лингвистических учений: учебное пособие для филологических специальностей ун-тов. Москва: Высшая школа, 1978. 367 с.
- Грицик Л. В. Психологічна школа Потебні і розвиток порівняльного літературознавства в Україні: Д. Овсянико-Куликовський. *Вісник Харківського національного ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2000. № 491. С. 445–449.
- Зірко І. П. Граматичне вчення О. Потебні у викладенні мови в іноземній аудиторії. *Мовні й концептуальні картини світу*: зб. наук. праць. Київ, 2011. Вид. 33. С. 35–40.
- Івасишина Т. А. Теoантропологічна концепція в лінгвістиці від О. Потебні до сучасності. *Мовні й концептуальні картини світу*: зб. наук. праць. Київ, 2011. Вид. 33. С. 27–31.
- Ісаєва М. І. Проблема аперцепції інтерпретації О. Потебні. *Мовні й концептуальні картини світу*: зб. наук. праць. Київ, 2011. Вид. 33. С. 31–35.
- Кияк Т. Р. Дух слова, дух мови, дух народу. *Мовні й концептуальні картини світу*: зб. наук. праць. Київ, 2011. Вид. 33. С. 3–6.
- Савченко І. Наукова спадщина Павла Житецького з питань українського правопису. *Київська старовина*. 2007. № 3. С. 37–42.
- Франчук В. Ю. Олександр Опанасович Потебня. Сторінки життя і наукової діяльності. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 376 с.
- Бевзенко С. П. Історія вивчення української мови. Історія вивчення української мови: навч. посіб. Київ: Вища школа, 1991. 231 с.
- Глушенко В. А. Принципи порівняльно-історичного дослідження в українському і російському мовознавстві (70-і рр. XIX ст. – 20-і рр. XX ст.) / за ред. О. Б. Ткаченко. Київ: Рідна мова; Донецьк: КІПС, 1998. 221 с.
- Ломацький М. Українське вчительство на Гуцульщині. Торонто: Об'єднання Українських Педагогів у Канаді, 1958. 72 с.
- Лотоцький О. Українська книга. Прага: Legiografie, 1926. 13 с.
- Савченко Ф. Заборона українства 1876 р. До історії громадських рухів на Україні 1860–1870 рр. Харків, Київ: Державне видавництво України, 1930. 415 с.
- Шологон Л. І. Українські педагогічні товариства Галичини та Буковини 80-х рр. XIX – початку XX ст.: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Чернівці, 2003. 229 с.
- Білецький О. А. Розвиток народної освіти в Катеринославській губернії (друга половина XIX – початок XX ст.): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Слов'янськ, 2009. 203 с.
- Боднарчук Т. В. Сучасний стан білінгвальної освіти в Україні. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Кам'янець-Подільський, 2013. Т. 3. С. 89–90.
- Жовтобрюх М. А. Нарис історії українського мовознавства (1918–1941). / за ред. В. М. Русанівського. Київ: Наук. думка, 1991. 260 с.
- Ковалевська Т. Ю. Актуальні напрями сучасного мовознавства: метод. посібник. Одеса, 2020. 31 с.
- Мамчур Л. Розвиток мовної особистості у контексті сучасної шкільної освіти. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*: зб. наук. праць. Умань: ПП Жовтий О. О., 2013. Ч. 2. С. 291–298.
- Колодная А. И. Мироззрение А. А. Потебни и некоторые философские вопросы его лингвистической концепции: автореф. дис. ... канд. филос. наук: 09.00.03. Львов, 1967. 20 с.
- Хайруллин И. И. Философские идеи в наследии А. А. Потебни: дис. ... канд. филос. наук: 09.00.03. Мурманск, 2008. 211 с.
- Вільчинський Ю. М. Олександр Потебня як філософ. Львів: ЛДУ, 1995. 128 с.
- Скорик М. М. Теорія мови О.Потебні: філософсько- культурологічний аналіз: дис. ... канд. філософ. наук: 09.00.04. Київ, 1996. 163 с.
- Акульшин О. В., Заруба О. Г., Компанцева Л. Ф., Кудінов С. С., Слухай Н. В. Гібридна війна: технології сугестії та контрсугестії: монографія. Київ, 2018.
- Ахутіна Т. В. Нейролінгвістический анализ лексики, семантики, прагматики. Москва, 2014.
- Дмитрієв С. В. Новітні підходи у навчанні розвитку мовлення на уроках української мови. *Педагогічна наука і освіта у сучасному вимірі: проблеми і перспективи розвитку*. Одеса, 2020. Вид. 2. С. 228–232.
- Дружинець М. Л. Українське усне мовлення: психо- та соціофонетичний аспекти. Одеса, 2019.
- Яковлева О. В. Мовне вираження кордоцентризму в українських прислів'ях і приказках. *Славянская фразеология и паремнология: традиционные и новаторские решения проблем*. Гомель: ГГУ им.Ф. Скорины, 2020. С. 258–262.
- Франко І. Нові праці про Україну. *Франко І. Зібрання творів: у 50 т. Т. 29: Літературно-критичні праці (1886–1889)* / за ред. С. В. Щурат, М. Т. Яценко. Київ: Наук. думка, 1980. С. 187–195.
- Дмитренко М. Олександр Опанасович Потебня. Фольклористична концепція. URL: <http://ukrlife.org/main/evshan/folklorystyka1.htm>.
- Ширококоряд Ф. Х. Потебня Олександр Опанасович. *Олександр Опанасович Потебня: (До 170-річчя з дня народження)*: бібліогр. покажч. / уклад. В. Ю. Франчук, Ф. Х. Ширококоряд, Ю. Ю. Полякова. Харків: Харківський національний ун-т, 2005. С. 3–8.
- Безлепкин Н. И. Немецкий идеализм и русская философия языка. *Русская и европейская философия: Пути схождения*: сб. материалов конф. СПб., 1999. URL: http://anthropology.ru/ru/texts/bezlepkin/ruseur_06.html.
- Потебня А. А. Общий литературный язык и местные наречия. *Потебня О. О. Мова, національність, денационалізація. Статті і фрагменти* / упор. і вступ. ст. Ю. Шевельова. Нью-Йорк: Українська Вільна Академія Наук у США, 1992. С. 122–137.
- Потебня А. А. Мысль и язык. *Потебня А. А. Эстетика и поэтика* / ред. М. Ф. Овсяников, вступ. ст. и примеч. И. В. Иванько и А. И. Колодной. Москва: Искусство, 1976. С. 35–220.
- Потебня А. А. Проблема денационализации. *Потебня О. О. Мова, національність, денационалізація. Статті і фрагменти* / упор. і вступ. ст. Ю. Шевельова. Нью-Йорк: Українська Вільна Академія Наук у США, 1992. С. 67–75.

39. Потебня А. А. Язык и народность. *Потебня А. А. Эстетика и поэтика* / ред. М. Ф. Овсяников, вступ. ст. и примеч. И. В. Иванько и А. И. Колодной. Москва : Искусство, 1976. С. 253–285.
40. Кісь Р. Я. Мова, думка і культурна реальність: Від Олександра Потебні до гіпотези мовного релятивізму. Львів : Літопис, 2002. 304 с.

Kryshko A., Filippovych T., Stavchuk N. Psychological direction in native linguistics

Summary. The article is devoted to the study of ways of development of psychological direction in Ukrainian linguistics.

In the linguistics of the second half of the XIX - early XX centuries Psychologism becomes the dominant methodological principle, based on which, Oleksandr Potebnia created his own linguistic-psychological concept, which is significantly different from any psychological concept of the nineteenth century. The Ukrainian scientist is considered to be the founder of the psychological direction in native linguistics. His concept not only became fundamental in the scientific activity of the Kharkiv Linguistic School, but also identified the leading ways of linguistics development.

The article presents a theoretical generalization and new approach to solving an important and urgent task, which is to study the peculiarities of the formation and development of psychological direction in native linguistics, identifying linguistic and philosophical ideas of O. Potebnia, which

were continued in Ukrainian linguistics and pedagogy revival of national intentions in Ukraine.

It was found that the main problem of language education in Ukraine during this period is related to the issue of bilingualism and schooling in native language. In this context, O. Potebnia formulates the issue of linguicide as an assimilative process, while the scientist believes that degradation is mutual, because it includes also the nation-assimilator. The scientist argues that the assimilation of languages in the process of denationalization undermines the ethical and aesthetic foundations of human culture, violating aesthetic and moral laws.

It was found that O. Potebnia considers the importance of schooling in native language and the gradual mastery of native language and literature, and then learning foreign languages as an issue of pedagogical psychology, and, on the other hand, as an issue of ethnic psychology, primarily related to the degenerative process of denationalization, the results of which are the unification of world culture (as the deprivation of diversity and originality of its forms and content), as well as the moral, aesthetic, and intellectual degradation of mankind in general. O. Potebnia substantiates this opinion from the standpoint of cognitive psychology and cognitive linguistics, developing Wilhelm von Humboldt's idea of language as an organ of thought in terms of his own concept of language as an instrument of cognition of the world.

Key words: psychological direction, linguistics, language education, denationalization, psycholinguistic concept.